

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

İki Fırûk

İsmail Hakkı Bursevî, **Kelimeler Arasındaki Farklar**,
çev. Ö. Aydın (İstanbul: İşaret, 2011), 374 s.

Ebû Hilâl el-Askerî, **Arap Dilinde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü**,
çev. V. Akdoğan (İstanbul: İşaret, 2009), 476 s.

Çeşitli medeniyetlere ve kültürlere aracılık yapmış olan köklü dillerin başka dili konuşanlar tarafından anlaşılması amacıyla yazılan birçok lügat kitapları bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuşlardır. Zira düşünce kitaplığımızda yer alan sözlükler önemli bir boşluğu doldurmaktadırlar. Tarihi geçmişi itibariyle zengin bir kültüre sahip medeniyetimizin oluşmasında başta Arapça olmak üzere Farsça gibi geniş medeniyetlerin aktarılmasına sözcülük yapmış dillerin yadsınamaz bir yeri vardır. Bu sebeple farklı amaçlar ve yöntemlerle yazılmış Arapça lügatlerin anlaşılması için yapılan çeviriler ülkemiz bilimsel çalışmaları açısından önemli bir yere sahiptirler. Bunlar bazen bir dildeki kelimelerin anlamlarını veren kaynaklar olduğu gibi, bazen da sadece belli bir alanla ilgili istihlaları içermişlerdir.

Yukarıda ifade edilen duruma uygun olarak bir dilden diğer dile çevrilen lügatlerle birlikte, aynı dil içinde kavramlar arası ilişkilere ait yazılan eserlerin sayısı az değildir. Bu tür eserlerin yazıl-

masında bir takım nedenler etkili olmuştur. Bunlardan biri de, dilcilerin dönemin bazı aydınlarının kelimelerin anlamlarına ve anlamlar arasındaki nüanslara dikkat etmeden yaptıkları konuşmalarıdır.

İşte bu duruma uygun olarak bu çerçevede, İşaret yayınları arasında yer alan İsmail Hakkı Bursevî'nin *Kitâbu'l-Furûq* adlı eseri ile Ebu Hilal el-Askerî'nin *el-Furûq fi'l-Luğa* adlı çalışması Türkçe'ye kazandırılan önemli iki çalışmadır.

17. ve 18. yüzyıl düşünce hayatının önemli simalarından olan ve eserleriyle dönemine damgasını vurmuş olan Bursevî'nin *Kitâbu'l-Furûq* adlı eserinin Türkçe çevirisi Ömer Aydın tarafından yapılmıştır. Dört bölümden oluşan eserde öncelikle Bursevî'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmiş, daha sonra bölümlere geçilmiştir. Mukaddime ile başlayan eserin birinci bölümünde Arapça'dan hat ve yazı olarak bahsedilmiş, burada harflerin ve hattın görsellik ve anlam bakımından önemine değinilmiştir. Bu bölümde yazım sırasında çeşitli değişikliklere maruz kalan pek çok kavramı inceleyen Bursevî, örneğin "besmele"deki "elif" in lafızdan ve yazıdan hafzedildiğini anlatmıştır. Yine "ibn" kelimesindeki "elif" in iki özel isim, iki künye veya iki lakab arasında sıfat olarak bulunduğu zaman "ibn" kelimesinin "elif" inin hafzedileceğini söylemiştir. Yine "er-Rahman" kelimesine lam-ı tarif bitiştiği zaman "mim" den sonraki "elif" in hafzedileceğini anlatmıştır.

Alfabetik sıraya göre düzenlenen İkinci bölümde, Bursevî'nin kendi ifadesiyle bu işle ilgilenen öğrenci ve öğretmenlerin işlerini kolaylaştırmak için her harfi ayrı bir başlık altında incelemiştir. Burada müfred kelimeleri, türevlerini, i'rablarını ve anlamla ilgili akli bilgi ve incelikleri ele almıştır.

Sarf ve Nahiv ile ilgili faydalı ve önemli bilgilerin verildiği üçüncü bölümde nahiv ilmini ortaya koyanın Allah olduğunu belirtmiştir. Dilcilerin Basra ve Kûfe olmak üzere iki ekole ayrıldıklarını anlatan Bursevî bu bölümde nahivle ilgili pek çok konu hakkında kavramlar üzerinden giderek örnekleme yoluyla açıklama

getirmiş, örneğin “bi’l-cümleti” ile “fi’l-cümleti” arasındaki farkları anlatmıştır.

Dördüncü ve son bölüm esere ad olan, kelimelerin anlam farklılığını incelemiştir. Burada Kur’an-ı Kerim’de ve Arap dilinde anlamlarının yakınlığı dolayısıyla zaman içinde birbirinin yerine geçen ve nerdeyse aynı anlamda değerlendirilen kelimelerin aslında aralarında anlam farklılığı bulunduğunu ve bu anlamdaki nüansları anlatmıştır. Örneğin tilâvet ve kıraat, tarîk ve sırat, zât ve şahıs, sıfat ve na’t, hâlis ve sâfi, lafız ve kelime gibi pek çok kelime grubunun yıllar içinde anlam itibarıyla birbirlerine yakınlığından fakat aralarında önemli farklar bulunduğu bahsetmiştir. Buna göre mesela, “ey” tefsir, beyan ve izâh içindir, “yani” ise tefsir, soruyu ortadan kaldırmak ve yanlış anlamayı gidermek için kullanılır. (s. 325)

Hicrî 4. Yüzyılda yaşayan bir edebiyat bilgini ve şair olan Ebu Hilal el-Askeri ise *el-Furûq fi’l-Luğa* (Arap Dilinde ve Kur’an’da Farklar Sözlüğü) adlı eserinde birbirine çok yakın anlamlar taşıyan kelimeler arasındaki farkları ortaya koymuştur. Bu yönüyle alanında ilk ve tek sözlük olma özelliğine sahip bu eseri Veysel Akdoğan başarılı bir tercüme ile Türkçe’ye kazandırmıştır. Hiç şüphesiz alanında ilk olma özelliğine sahip böyle bir eserin dilimize kazandırılması ayrı bir öneme sahiptir.

el-Askerî bu eserinde İlm ile ma’rifet, fitnat ile zekâ’, irâde ile meşîet, ğadab ile suht, ğalat ile hatâ, kemâl ile tamâm, hüsn ile cemâl, fasl ile fark, nebe’ ile haber, ‘âmm ile sene, zaman ile müddet gibi, anlamları birbirinden ayrılmayacak kadar yakın olan kelimelerin ve benzerlerinin anlamları arasındaki farkları konu almıştır. Burada örnek olarak verilen bu kelimelerden “nebe ve haber” için şöyle der: “Nebe’ ancak kendisine haber verilenin bilmediği bir konuda olur. Haber ise, kendisine haber verilenin bildiği bir konuda da bilmediği bir konuda da olabilir. Kur’an’da “Yakında onlara, istihzâ ettikleri şeyin nebe’leri (enbâ’) gelecektir” (En’am/5) buyrulmaktadır. Onlar hakikatini bilmedikleri için azab ile alay ettiler, şayet bilselerdi kesinlikle ondan/azâbdan sakınır-

lardı”.

Yine Tezâdd ile tenâkuz arasındaki farkı açıklarken, birincisinin çelişki anlamında olup sözlerde meydana geldiğini, ikincisinin ise zıdlık anlamında olup fiillerde bulunduğunu anlatmıştır.

Toplam otuz bölümden oluşan eserin her bölümünde, farklı bir konu ele alınmıştır. Buna göre mesela ikinci bölümde Kelâm türü kelimeler arasındaki farklar ele alınırken, üçüncü bölümde delâlet kelimesi ile alakalı ve ondan türetilmiş bazı kavramların yakın anlamlı olanları karşılaştırılarak aralarındaki anlamsal fark ortaya konulmuştur. Buna göre örneğin, delâlet ile delil, delâlet ile hüccet, delâlet ile alâmet v.b. kelimelerin arasındaki farklar gösterilmeye çalışılmıştır. Kalan diğer bölümleri de hemen hemen bu minvalde devam eden eseriyle müellif, birbirinden ayırt edilmesi oldukça zor olan kelimeler arasındaki küçük anlam farklarını gayet titiz bir şekilde yakalayıp okuyucunun istifadesine sunmuştur. Bunu yaparken çok uzun açıklamalar vererek okuyucunun kafasının karışmasından uzak durduğunu belirten yazar, aynı şekilde çok kısa bilgilerle yetinip okuyucunun beklentilerini ve taleplerini karşılamamak gibi bir tehlikeden kaçınmaya çalışmış ve bunu da büyük oranda başarmıştır.

Her iki eser de Arap Dili başta olmak üzere İslâmî ilimler alanında çalışma yapanlar için kaynak eser niteliğinde olup, özellikle kelimelerin anlamları üzerine kafa yoran ve bu alana ilgi duyanlar için önemli bir başvuru kitabı olarak kütüphanelerimizde yer almayı hak etmektedirler.

Fikret SOYAL

(Yrd. Doç. Dr., İÜ. İlahiyat Fak.)

Hadim Hüseyin İlähîbahş, **el-Kur'âniyyun**,
(Tâif, 1989), 482 s.

Dinî hükümler için sadece Kur'an'ı esas alma anlayışı günümüzde de farklı düzeylerde dile getirilmektedir. Bu anlayış, özellikle Hind alt kıtasında uygulamaya konmaya çalışılmıştır. İlähîbahş yüksek lisans tezinde¹ "fırka" olarak nitelediği Pakistan'daki Kur'âniyyûn hareketini ele almış, bu teze bazı ilavelerle yayınlanan *el-Kur'âniyyun* isimli kitabında² fırka hakkında bilgiler vermiştir. İlähîbahş'ın kitabı bazı yönlerden tenkit edilse de Kur'âniyyun fırkası hakkında oldukça detaylı içeriğiyle kıymetini korumaktadır.

Hind alt kıtasında Seyyid Ahmed Han (ö. 1315/1898) ve Çerağ Ali (ö. 1312/1895) ile temelleri atılan dinî hükümler için sadece Kur'an'ı esas alma anlayışı, Abdullah Çekrâlevî (ö. 1332/1914) tarafından "ehlü'z-zikr ve'l-Kur'ân" adıyla Lahor'da 1902 yılında bir cemaat kimliğiyle ortaya çıkarılmıştır. Seyyid Ahmed Han'ın temsil ettiği düşüncüyü savunanlar önceleri "münkirîn-i hadîs" ve "neyçirî" (natüralist) gibi adlarla, Çekrâlevî ile birlikte "ehl-i Kur'ân" olarak anılmıştır. "Kur'âniyyûn" ve "ehl-i Kur'ân" olarak bilinen harekete eğitilmiş kesimin dışında halk fazla rağbet etmemiştir. Ahmedüddin Amritsarî (ö. 1355/1936), Muhammed Eslem Cerâcpûrî (ö. 1375/1955) ve Gulâm Ahmed Pervîz (ö. 1405/1985), Kur'âniyyûn hareketinin görüşlerini devam ettiren önde gelen temsilcileri olmuştur. Benzer görüşler Mısır'da Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1920)³ ve Ahmed Subhî Mansûr (ö. 1949)⁴ gibi bazı kişiler

¹ Hadim Hüseyin İlähîbahş, *Fırkatü Ehli'-Kur'ân bi-Bâkistân ve mevâkıfu'l-İslam minhâ*, el-Melik Abdülaziz Üniversitesi, Mekke 1980. <http://libback.uqu.edu.sa/hipres/ABS/ind225.pdf>, 13.01.2012.

² Hadim Hüseyin İlähîbahş, *el-Kur'âniyyun ve şübühathum havle's-sünne*, Taif: Mektebetü's-Siddik, 1989, s. 5 dipnot.

³ Muhammed Tevfik Sıdkî'nin *el-Menâr* dergisinde yayımladığı "el-İslâm hüve'l-Kur'ân vahdeh" (IX, 1906) başlıklı yazısının içeriği, bu yazıdaki görüşlere verilen cevaplar ve Sıdkî'nin sonraki yazılarında geliştirdiği/değişen görüşleri için

tarafından da dile getirilmiştir. Kur'âniyyûn hareketinin ayrıntılarda farklı görüşlere sahip temsilcileri, hadislerle ve ictihadla amel etmeyi şirk saymışlardır. Bu konudaki delilleri ise "Hüküm ancak Allah'ındır" mealindeki âyetlerdir (el-En'âm 57; Yûsuf 12/40, 67). Bu durum ibadetler hususunda da farklı değerlendirme ve uygulamaları doğurmuştur. Kur'âniyyûn hareketine dair ekserisi reddiye olmak üzere çok sayıda kitap,⁵ risale ve makale yazılmıştır. Hadim Hüseyin İlahîbahş'ın *el-Kur'âniyyûn* adlı kitabı derli toplu çalışmalardan biridir.⁶

Hind alt kıtası düşünce ve tefsir ekolleriyle ilgili kitabında⁷ Birişik "Ehl-i Kur'ân konusunda elimizde bulunan en derli toplu kitap" diye nitelediği İlahîbahş'ın *el-Kur'âniyyûn* adlı çalışmasından bir hayli istifade ettiğini kaydetmektedir. Birişik'a göre "Hadim Hüseyin müdellel bir çalışma ortaya koymuşsa da kendisi - muhtemelen- Ehl-i hadis olduğu için zaman zaman Ehl-i Kur'ân'ı anlamaya çalışmak yerine ifrata varan tenkitlerde bulunmuştur."⁸

İlahîbahş ve Birişik'ın kitaplarından geniş olarak yararlanarak Mustafa Öztürk⁹ ve Şahin Güven¹⁰ de Kur'âniyyûn hakkında yaz-

bkz. G. H. A. Juynboll, *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 33 vd.

⁴ Bkz. Ahmed Subhî Mansûr, *el-Kur'ân ve kefâ masdaran li't-teşrii'l-İslâmî*, Beyrut, 2005.

⁵ Örneğin Bigiyef'in *Kitâbü's-Sünne* isimli kitabı reddiye niteliğinde olmasa da Hindistan'da ortaya çıkan bu düşünceye karşı kaleme alınmıştır (mütercimnin takdimi, s. IV). Bigiyef'e göre bunların kendilerine Ehl-i Kuran adını vermesinin yegâne sebebi; Kur'ân'ı bize tebliğ eden Hz. Peygamber'in sünnetlerini inkâr etmeleridir. Bunların kendilerine bu ismi vermeleri Kur'ân ile apaçık bir istihzadan başka bir şey değildir. "Kuran-ı Kerim'i bizlere tebliğ eden İslam Peygamberi'nin sünnetlerini reddeden bir kimsenin kendini Ehl-i Kur'ân diye isimlendirmeye hiçbir hakkı olamaz." Musa Carullah Bigiyef, *Kitabu's-Sünne: Kur'an ve Sünnet İlişkilerine Farklı Bir Yaklaşım*, çev. Mehmet Görmez, Ankara: Ankara Okulu, 1998, s. 3, 7.

⁶ Abdülhamit Birişik, "Kur'âniyyûn", *DİA*, XVI, s. 428-429.

⁷ Abdülhamit Birişik'ın *Hind Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001) adlı kitabının bir bölümü Kur'âniyyun ekolünün tanıtımına ayrılmıştır (s. 317-413). İslam Ansiklopedisindeki (DİA) Kur'âniyyûn maddesini de Birişik yazmıştır.

⁸ Abdulhamit Birişik, *Hind Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s. 396, 2. dipnot.

⁹ Mustafa Öztürk, "Tefsir Tarihinde Ehl-i Kur'an Ekolü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: III, sayı: 1, (ss. 167-200), s. 167 dipnot. Öztürk konuya başka iki çalışmasında daha değinmektedir: "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsi-

dıkları makaleler ile hareketi tanıtmış, Afganistanlı M. Sharif İbrahimi bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹¹ Güven, İlahîbahş'ın *el-Kur'âniyyûn* kitabınının konusunda yazılmış kapsamlı ve sistematik bir çalışma olduğu tespitini yapmaktadır. Güven'e göre müellif İlahîbahş'ın katı bir Selefi/Vahhâbî olması ve çalışmasını Suudi Arabistan üniversitelerinde yapması sebebiyle, Kur'âniyyûn ekolüne karşı objektif bir tavırdan ziyade, taraflı ve düşmanca bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tabii ki bu da yapılan çalışmanın değerine ve objektifliğine gölge düşürmektedir.¹²

İlahîbahş, kitabını temelde iki bölüme (bâb) ayırmıştır; birinci bölümde tarihte ve günümüzde hadis inkârcılığını ele almış, ikinci bölümde Kur'âniyyûn'un görüşlerini incelemiştir.

Birinci bölümü iki alt başlığa (fasl) ayıran İlahîbahş, birinci başlıkta Hindistan ve Paksitan'da Kur'âniyyûn fırkasının tarihi, ortaya çıkışı, öncülerinin tanıtılması (ss. 25-55) ve çağdaş Kur'âniyyûn grupları (ss. 57-64), devletin, âlimlerin ve halkın bu fırkanın görüşlerine karşı tutumlarını (ss. 65-67) tedkik etmiştir. İkinci alt başlıkta sünnet ile ilgili bazı temel bilgiler verip (ss. 71-77) Şîa, Hâriciler, Mutezile mezheplerinin hadis ve sünnete karşı tutumları ile İmam Şâfiî'nin yaşadığı ve kaydettiği sadece Kuran ile yetinilmesini savunan bir grupta ilgili bilgiler aktarmıştır (ss. 78-98). Ayrıca Hind alt kıtasında Seyyid Ahmed ve Çerağ Ali gibi şahsiyetler örneğinde Kur'âniyyûn fırkasının ortaya çıkmasından hemen önceki durum ortaya konmaktadır (ss. 99-111). Sünnet inkârcılığı ile ilgili bir başlıkla özellikle Mısır üzerine yoğunlaşmakta (ss. 112-203), bu

ri: Bir Mahiyet Soruşturması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt: VIII, sayı: 2, s. 1-20; "Dinî Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları ve Tutarlılığı", *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması*, ed. Cengiz Kallek, İstanbul 2010, s. 13-67.

¹⁰ Şahin Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi-", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sayı: 11, (ss. 385-408), s. 403, 10. dipnot.

¹¹ M. Sharif İbrahimi, *Kur'âniyyûn Ekolünün Tefsir Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Konya 2010, (Önsöz, s. III).

¹² Şahin Güven, "Kur'âniyyûn Ekolü", s. 403, 10. dipnot.

arada örneğin Tevfik Sıtkı'nın görüşleri değerlendirilmektedir (s. 153).

İkinci bölümde Kur'âniyyûn'un görüşleri ele alınmaktadır. Kur'âniyyûn'un sünnet hakkında görüşleri ele alınırken, Abdullah Çekrâlevî'nin görüşü olarak kaydedildiğine göre Kitab (Kur'ân) dinde ihtiyac duyulan her şeyi, her yönden detaylı (mufassal) şekilde açıklamıştır, sünnete hacet yoktur. Kâmil ve mufassal olan Kur'ân'ın bir açıklamaya (şerh) ve Hz. Muhammed'in tefsirine yahut gerekleri hakkında pratik öğretimine ihtiyacı yoktur (s. 210, 211).

Bu ikinci bölümde Kur'âniyyûn'un tefsirde metodları (s. 259-291) ve itikâdî konularda görüşleri (s. 295-361) de ele alınmaktadır. Burada yapılan en dikkat çekici tespitlerden biri göstermektedir ki, Kur'âniyyûn'a göre sünnet ile amel etmek, hadislerde yer alan hükümleri uygulamak şirktir (s. 298). Bu bölümde yer alan bir başka alt başlık Kur'âniyyûn'un şer'î konularda görüşleridir. İbâdât (s. 366) ile ukubât ve muâmelât (s. 402) olarak ele alınan görüşler arasında dikkat çekici detaylar yer almaktadır. Örnek olarak sünneti kabul etmeyen Abdullah Çekrâlevî, namaz ile ilgili hükümleri Kuran'dan çıkarmaktadır. Namazların iki, üç, dört rekât oluşunu Fâtır suresi 1. ayetteki¹³ meleklerin kanat sayılarıyla ilgili ifadelerden çıkarmaktadır (s. 367).

İlâhîbahş *el-Kur'âniyyun*'da özetle şu tespitleri yapmaktadır (s. 443): Kur'âniyyûn, Seyyid Ahmed Han'ın hareketinin üyelerinin yaydığı bilimsel teoriler ile dinî gerçekleri birleştirmeye yönelik fikirlerin doğal ürünüdür. Bu dönemde bölgede yönetimde olan İngiliz sömürgecilerinin müslümanları parçalamak için takındıkları tutum da etkilidir. Kur'âniyyûn, Müslümanlar arasındaki mezhep ihtilaflarının sünnetten kaynaklandığı zannederek hata etmişlerdir.

Kur'âniyyûn fırkasının kurucusu Abdullah Çekrâlevî olmakla birlikte Ahmedüddîn Amritsârî (s. 33) çok eser veren, derin fikirle-

¹³ Hamd; gökleri ve yeri yaratan, ikişer, üçer ve dörder kanatlara sahip melekleri, resûller kılan Allah'a aittir.

ri olan biridir ve “Ümmet-i Müslime” teşkilatını kurmuştur. Hâfız Muhammed Eslem Cerâcpûrî (s. 41) özellikle üniversite gençleri arasında grubun görüşlerini yayarak etkili olmuştur. Gulâm Ahmed Pervîz (s. 47) ve onun liderliğindeki Tulûu İslam örgütü, Pakistan içerisinde ve dışarıda faaliyet göstermiştir.

Tarihte sünneti kabul etmekle ilgili farklı tutumları olan Şîa, Hâricîler ve Mutezile gibi mezheplerin görüşleri, Kur’âniyyun fırkasının ortaya çıkmasında etkileri olmuştur. Hind yarımadasında sünneti inkâr hareketinin ortaya çıkması ise Seyyid Ahmed Han ve Çerâğ Ali’nin sünnet hakkında ortaya attıkları şüphelerin neticesidir.

Kur’âniyyun’un kabul ettikleri en başta gelen esas müslümanın hayatını tanzim etme hususunda, başka bir şeye ihtiyaç duyulmadan Kur’ân’ın yeterli olduğudur. Bunun tabii neticesi sünneti delil olarak kullanmanın inkârıdır. Bunun sonucu olarak, ayetlerin bir kısmı tevil edilerek hükümler elde edilmektedir. Bunun için özellikle Arapça diline itimad edilmiş, temel dinî terimlerin de kelime anlamlarına dayanılmıştır. Kur’âniyyun mensupları, döneme göre değişen bazı nazariyeleri uğruna ayetleri tevil etmişlerdir.

Kur’âniyyun itikâdî konulardan şirki, diğer Müslümanlardan farklı yorumlamışlar, arş, istivâ gibi konuları mecaza hamletmişlerdir. Hz. Peygamber’den ve ümmetinden hârikulâde şeylerin zuhurunu inkâr etmişlerdir. Ayrıca peygamberin masumiyetini kabul etmemişlerdir. Hz. İsa’nın anne ve babadan olduğunu kabul edip, kıyamet öncesi geri dönüşünü reddetmişlerdir. Kur’âniyyun, ölüm sonrası berzah hayatını, kıyamette şefaati kabul etmemiş, cennet ile ilgili de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kur’âniyyun, ibadetlerin detaylarını da sadece Kur’ân’dan çıkarmaya çalışmış, namazın şartları, rükunları ve rekâtları gibi konularda, zekâtın oranı, verileceği vakit ve verileceği yerler gibi hususlarda farklı sonuçlar çıkarmışlardır. Orucun kış aylarında tutulmasını istemişlerdir. Teaddüd-ü zevcâta Kur’ân’ın engel olduğunu ileri sürmeleri gibi muâmelat konularında da farklı kabülleri vardır.

İlâhîbahş'ın *el-Kur'âniyyûn* kitabı tarafsızlık ilkesini ihlal ile tenkit edilmektedir. Buna İlâhîbahş'ın ele aldığı konular sonrasında cevap verme gayreti sebep olsa gerektir. Buna rağmen kitap Kur'âniyyun fırkası hakkında oldukça detaylı içeriğiyle kıymetini korumaktadır.

Adem ARIKAN

(Yrd. Doç. Dr., İÜ. İlahiyat Fak.)

Papa Jean Paul II, Gerçeği Arayış: Akıl ve İman,

çev. İ. Taşpınar (İstanbul: Karakutu, 2005), 144 s.

18. yy Aydınlanma Hareketi sonrasında Katolik Kilisesi hem kendisine bağlı Hıristiyanlara hem de maiyetindeki rahip ve papazlara yol göstermek, karşılaştıkları meselelere çözüm bulmak için doğrudan Papa aracılığı ile kararname veya genelge türünde risaleler (*encyclique*) yayınlamaya başlamıştır. Papa 14. Benedict (öl. 1758) ile başlayan bu genelge yayınlama geleneği bugüne kadar tüm Papalar tarafından sürdürülmüştür. Genelgeler dogmatik konuları ele aldığı gibi bazen ahlaki ve moral değerlere de vurgu yapar. Papa II. Jean Paul 1979 yılında Papa seçildikten sonra papalığının ilk yirmi yılında 13 adet genelge yayınlamış olup en fazla genelge yayınlayan papalardan birisidir.

Papa II. Jean Paul' ün 14 Eylül 1998 tarihinde yayınladığı, incelediğimiz eseri oluşturan 'Fides et Ratio' isimli genelgesinden önce iman – akıl ilişkisini ele alan tek genelge Papa 13. Leon' un (öl. 1903) 4 Ağustos 1879 tarihinde yayınlamış olduğu "Aeterni Patris" adlı genelgesidir. Ancak "Aeterni Patris" genelgesi "Fides et Ratio" adlı genelgeye göre hacim olarak daha küçüktür. "Fides et Ratio" genelgesi konuyu ele alması, incelediği sahanın genişliği itibarıyla oldukça zengindir. Hıristiyan dünyasının dikkatini yeniden din ile felsefe, iman ile akıl konularına çekmiş ve bunların tartışılmasını

sağlamıştır. Genelgenin konuyu ele alan diğer metinlere göre yeniliklerini bu genelgenin Kilisenin resmi belgesi olması ile Kilise Babalarının, ilahiyatçıların veya papalık metinlerinde dağınık olarak bulunan birçok açıklamayı derli toplu bir yapıya kavuşturarak bir araya toplaması olarak sıralayabiliriz.

Genelge yedi bölümden oluşmaktadır. Ancak özellikle okuyucuyu konuya hazırlamak için ve konu ile ilgili tartışmaların tarihi ile ilgili çok temel bilgileri vererek genelgenin daha iyi anlaşılması açısından mütercimin hazırlamış olduğu sunuş bölümü yararlı bilgiler ihtiva etmektedir. Aynı şekilde eserin sonuna eklenen genelgenin Türkçe baskısına dair değerlendirme yazısı da iman – akıl ilişkisi tartışmalarının Hıristiyanlık tarihi içerisindeki seyri ile ilgili - çok kısa da olsa – faydalı bilgiler ihtiva etmekte ve genelgeyi bu bağlamda değerlendirmektedir.

“Kendini Bil” başlığı altında konuya giren Papa, insanlığın hakikat arayışı ve insan kalbinde daima var olan “Ben kimim? Nereden geldim ve nereye gidiyorum? Kötülük niçin vardır? Bu dünya hayatından sonra ne olacak?” gibi çeşitli sorulara dikkat çekmektedir.(s.16) Kilisenin görevlerinden birisinin gerçeğe hizmet etmek olduğu, hakikat arayışında felsefenin de çok önemli rolü olduğunu anlatarak Kilisenin felsefeye yaklaşımını ifade eden Papa, felsefeyi imanı derinlemesine kavramak ve İncil’in gerçeğini henüz bilmeyenlere ulaştırmak için Kilisenin vazgeçilmez bir yardımcısı olarak değerlendirmektedir.(s.19) Ancak felsefenin agnostik ve rölativist formlarının felsefi araştırmayı septisizm bataklığına sürüklediğini, felsefi araştırmanın varlığa ve Tanrı’ya dair temel soruları geçiştirecek yaklaşımlar geliştirmesinin insanlarda felsefeye karşı güvensizliğin baş göstermesini doğurduğundan dolayı Kilisenin, imanın hakikatini yeniden ifade etmek suretiyle günümüz insanına destek ve yardımcı olabileceğini söylüyor. Hakikatin araştırılması konusunda büyük sorumluluğu olduğunu düşündüğü felsefenin bu özelliğini yeniden bulması gerektiğini belirtiyor.

Birinci bölümde “İlahi Hikmetin Tecellisi” başlığı altında I. Vatikan Konsili, Trento Konsili, II. Vatikan Konsili bağlamında vah-

yin karakteri, vahiy ve felsefe ile elde edilen hakikatin farklılığı, İsa Mesih'in sırrı ile ifade edilen hakikat meseleleri incelenmektedir. Vahyin tabiatı ve insan aklını gerçeği araştırmaya iten yönü üzerinde durulmaktadır. Vahyin bize bildirdiği hakikatin akıl tarafından geliştirilen bir düşüncenin sonucu olmayıp bir ihsan olarak sunulduğu ifade edilerek vahyin ve felsefenin farklı imkân ve içeriği olsa da her ikisinin de kişiyi iman ve Tanrının müşahedesine götüren yolu araştırdığını açıklanmaktadır (s.34).

İkinci bölüm "Akletmek İçin İnanıyorum" başlığı altında bilme arzusunun her insanda ortak olması, imanla bilme – akılla bilme arasındaki ilişki ile Kitab-ı Mukaddes'in bu ikisi arasındaki derin ve ayrılmaz ilişki olduğunun farkında oluşu, akıl ve iman arasında bir yarışın olmadığı, birinin diğeri ile bütünleşip her birinin kendi özel faaliyet alanına sahip olduğu konularına değinmektedir. Vahyin insanın bilgi arayışındaki önemi anlatılmaktadır. Hikmet Kitabının felsefe yapılabileceğini ifade ettiği (s.39), tabiat üzerine akıl yürütme sayesinde yaratıcıya ulaşılabilceğini belirtip Eski Ahit'e göre insanın hakikate akıl vasıtasıyla ulaştığı, çünkü iman ile aydınlanan insanın her şeyin derin anlamını keşfettiği, bilginin temelinin sadece araştırma değil, iman ve vahyin içeriği ile kesin bir ilişkiyi de öngörmekte olduğu anlatılır (s. 40).

Hıristiyanların felsefe ile ilişkisinin derin bir basireti gerektirdiği, Pavlus'un kendi devrinin filozoflarının diliyle konuşmak suretiyle bunun örneğini verdiği anlatılır. Felsefenin yer yer içine düştüğü çıkmazlardan imanın yardımıyla kurtulabileceği ifade edilir.

"İnanmak İçin Aklediyorum" başlıklı üçüncü bölümde Genelgenin asıl konusu olan 'akıl gerçeği bilmedeki yeri' meselesi ele alınmaktadır. İnsanın hakikat arayışının sadece dünyevi işlerdeki kararları ile sınırlı olmadığı, hayatın anlamı ve gayesi ile ilgili soruların da bu arayışın en temel konularından birini teşkil ettiğine işaret edilmektedir. İnsan 'hakikati arayan kimse' olarak tanımlanıp, hakikat özleminin insan kalbinde kök saldığı, bunu bir kenara itmenin varoluşu krize sokacağı belirtilerek hakikat çeşitleri ile ilgili bir sınıflama yapılmaktadır. Buna göre doğrudan veya

tecrübe ile teyid edilen açık hakikat, felsefî hakikat ve dini hakikat-ten bahsedilmektedir. İnsanın bu hakikat arama yolculuğunda Hıristiyanlığın da insana yardım ettiği, vahyin bildirdiği hakikat-lerle felsefî hakikatlerin çelişmediği, her iki düzeydeki bilginin de hakikatin bütünlüğüne ulaştırdığı (s.55) tespitlerinden sonra vah-yedilen hakikat ile felsefe arasındaki tarih boyu var olan ilişkinin doğrudan incelenerek bu iki bilgi düzeyi arasındaki doğru ilişkiyi kurabilmek için atıf yapılabilecek referans noktalarını oluşturan bir takım ilkelerin ortaya çıkarılması mümkün olacağına işaret edil-mektedir.

Dördüncü bölümde “İman İle Akıl Arasındaki İlişkiler” konusu ele alınmaktadır. Hıristiyanlığın en baştan itibaren devrin felsefî akımları ile karşı karşıya geldiği Pavlus örneği ile anlatılıp çeşitli açılardan Hıristiyanlığın antik felsefe ile ilişkisinin ele alınmakta-dır. Felsefe ile iletişim halinde olmak ilk Hıristiyanlar tarafından kaygı ile değerlendirilmiş olup, bu konuda dikkatle ve sağduyu ile hareket edenlere örnek olarak Aziz Justin ve İskenderiyeli Clement zikredilmektedir.(s.61) Felsefeyi eleştirel yönüyle ele alan düşünür-lere de değinilmektedir.

Eflatuncu ve Yeni Eflatuncu düşüncenin Hıristiyanlaştırılması faaliyetine de değinen Papa bu konuda Kapadokyalı Babaları, özellikle de Aziz Augustinus’u zikretmektedir. Bu düşünürün gerçekleştirdiği sentezin Batıda asırlar boyunca felsefî ve teolojik spekülasyonun en üst formu olarak kaldığına değinmektedir. Sko-lastik ilahiyatta Anselmus’un iman ve saf akıl ile ilgili görüşlerini de aktaran Papa, bu düşünürün imanın içeriği konusunda aklın görevi ile ilgili açıklamalarına yer vermektedir. Ortaçağ düşüncesi ve Aquino’lu Thomas’ın önemi üzerinde durarak Onun hem dokt-rininin içeriği, hem de kendi dönemindeki Arap ve Yahudi düşün-çeleri ile diyalog kurabilmesi sebebiyle çok önemli olduğuna de-ğinmektedir. Thomas’ın akıl ile iman arasında var olan uyumu ön plana çıkarma başarısını gösterdiğini, aklın da imanın da ışığının Tanrı’dan gelmesi sebebiyle birbiri ile çelişemeyeceklerini açıkladığına, Thomas’ın Kilise tarafından bir düşünce ustası ve doğru bir

ilahiyat yapmanın modeli olarak sunulduğuna işaret eder (s. 67). Aziz Thomas ve Aziz Albert'in ilahiyat ve felsefenin arasındaki bağa vurgu yapmalarının yanında felsefe ve bilimin kendi sahalarında özerk çalışmalarına fırsat tanıyan ilk kişiler olduğunu, ancak Ortaçağın sonundan itibaren her iki bilgi arasındaki bu meşru ayırımın yavaş yavaş zararlı bir hal aldığını anlatır. Papa, imandan tamamen bağımsız gelişen felsefenin akla karşı artan bir güvensizlik doğurduğunu, modern felsefî düşüncenin büyük bir kısmının Hıristiyan vahyinden gitgide uzaklaşmak suretiyle oluştuğunu, rasyonalizmin, pozitivizmin ve nihilizmin bu yaklaşımın zararlı sonuçları olduğunu açıklar. Bu değişimlerin sonucunda bazı filozofların nasıl faydacı bir gayeye hizmet eden fonksiyonel bir akıl haline getirildiğine ve bu son dönemde iman ile felsefî aklın zamanla birbirinden ayrıldığına ortaya çıktığına işaret eder.

Beşinci bölümde "Kilise'nin Öğretme Yetkisinin Felsefî Sahaya Müdahaleleri" başlığı altında Kilisenin felsefeye müdahalesinin nasıl anlaşılması gerektiği hususu ele alınmaktadır. Modern felsefî düşüncenin sık sık hataya düştüğü, Kilisenin eksik felsefî söylemlerle ilgilenmek gibi bir görevi olmadığı; ancak vahye dayalı bilgilerin doğru anlaşılmasını tehdit eden veya insanların imanlarına zarar veren yanlış ve taraflı felsefî teoriler söz konusu olduğunda Kilisenin derhal müdahale ederek Hıristiyan doktrini korumak için bu görüşlere karşı eleştirilerde bulunması gerektiği ifade edilir. Bu bakış açısına göre günümüzde pek çok felsefî görüşün ortaya konması sebebiyle eleştirel bir ayırımda bulunmanın zorunlu hale geldiği, Katoliklerin kendi felsefelerini modern düşüncenin – özellikle fideizm ve rasyonalizm- gibi yaygın birtakım felsefî görüşlere karşı ortaya koyma görevlerinin olduğu ifade ediliyor. Birtakım modern felsefî görüşlerle bu tarz bir tartışmaya rağmen özellikle I. Vatikan Konsili bağlamında iman ve akıl arasında bir anlaşmazlığın olamayacağı, bunların birbirinden ayrılmaz oldukları vurgulanıyor.

Kilisenin Hıristiyan imanını koruma görevi sebebiyle çeşitli zamanlarda ve çeşitli şekillerde felsefî saha ile ilgili açıklamalar

yaptığı Papa X. Pius ve Papa XII. Pius örnekleriyle açıklanarak bazı eski tehlikeli görüşlerin bugün yeniden gün yüzüne çıktığı ele alınarak bunların olumsuz yönleri üzerinde durulmaktadır.

Altıncı Bölüm“İlahiyat ve Felsefe Arasındaki Karşılıklı Etkileşim” başlığı ile ilahiyat alanı ile ilgili bilgiler verilerek felsefe – ilahiyat ilişkisi ele alınmakta, günümüz ilahiyatçısının ilgilenmesi gereken ilimlerle ilgili değerlendirmeler yapılarak kültürler ve onlarla ilişki hususuna değinilmektedir. Hint kültürü ve Hıristiyanlık ilişkisi incelenmektedir.

Akıl edilen iman ve kabul edilen iman adı altında ilahiyatın metodolojik iki ilkesi doğrultusunda ilahiyatçının hem Kilisenin düşünce kavram ve terimlerine hâkim olması gerektiği hem de felsefî sistemleri derinlemesine bilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Felsefenin yardımı olmadan bazı ilahiyat meselelerinin anlaşılmasının mümkün olmadığı (s. 91) ve ilahiyatın iman ile akıl uyumunu anlatması gerektiği vurgulanmaktadır.

Ahlak ilminin felsefi desteğe ihtiyacı olduğuna değinilerek, ilahiyatçının günümüzde felsefeden çok tarih ve bilimle ya da Yunan ve Avrupa merkezli bir kökene sahip felsefeyle değil, geleneksel bilgeliklerle ilgilenmesi gerektiği ile ilgili görüşler değerlendirilmekte ve sonuçta önemli olanın hakikat arayışı olduğu, bunun merkezinin öneminin olmadığı ve İncil’in hiçbir kültüre karşı olmadığı dile getirilmektedir. Papa, yapılan bu tespitler ışığında ilahiyat ve felsefe arasında kurulacak uyumlu ilişkide ilahiyatçının hareket noktasının daima Tanrı’nın kelamı olması ve nihai gayenin sadece kelamın akıl edilmesi olması gerektiğini beyan eder. Bu ilişkiyi verimli bir şekilde kuran Kilise Babaları, Ortaçağ düşünürleri ile günümüz düşünürlerinden örnekler vermektedir.

Felsefeyi İsa’nın doğumundan önceki felsefe ve İncil’in mesajının ulaşmadığı yerlerdeki felsefe ile Hıristiyan inancı ile irtibatlı felsefe olarak ayıran Papa, Hıristiyan dönemi felsefesinin aklın inanç ile arındırılması şeklinde “subjektif” ve vahyin aklın keşfedemeyeceği bazı hakikatleri açıklaması şeklinde “objektif” teza-

hürleri olduğunu açıklar. İlahiyatın tarihte olduğu gibi şimdi de felsefeye başvurduğunu; ilahiyatın tezlerinin evrensel hakikat oluşu ve akıl edilebilirliğini sınamak için felsefeye ihtiyacı olduğunu, bu ihtiyaç ve felsefenin ilahiyata desteği sebebiyle patristik dönemden beri felsefenin “ilahiyatın hizmetkârı” olarak adlandırıldığını anlatarak (s.103) bir kez daha hakikat arayışında bu ilişki bağlamında Aziz Thomas’ın örnekliğini vurgulamaktadır.

Yedinci Bölüm “Günümüz İhtiyaçları ve Yerine Getirilmesi Gereken Görevler” başlığı altında insanın anlam arayışının insanı sürüklediği rölativizm, septisizm, materyalizm ve panteizm gibi zararlı akımların reddinin gerekliliği ve insan aklının aşkın bir şeye atıfta bulunmadan içkin sınırları içerisinde anlam arayışında çözümlere ulaşamayacağına değiniliyor. Felsefenin Tanrının sözüyle uyumlu olması gerektiği, bunun için de ilk olarak felsefenin anlam arayışında kaybettiği hikmet boyutunu yeniden bulması gerektiği; ikinci olarak insan kapasitesinin hakikatin bilgisine ulaşabilmesini sağlamak; üçüncü olarak ampirik verileri aşan, gerçek metafizik bir felsefe ihtiyacı belirtiliyor. İlahiyat sahasında metafiziğin günümüzde daha da önem kazandığına değiniliyor. Günümüz felsefesi ile Hıristiyan felsefi düşüncesi arasında iletişimin olması gerektiği ifade edilip günümüzdeki eklektizm, bilimcilik, pragmatizm, nihilizmin zararlarına yönelik değerlendirmeler yapılıyor.

Günümüz ilahiyatının üzerine düşen görevlere de değinen Papa bu konuda tebliğ ve hakikat araştırması olarak iki görev zikreder. Vahyin akledilirliğini ve Tanrı kelamının herkese ve her çağa hitap edişi üzerine gayret gösterilmesi gerektiğine değinir.

Sonuç kısmında ilahiyat disiplininin felsefe ile olan ve mutlaka olması gereken ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Kilisenin felsefi düşüncenin önemine ve gerçek boyutları üzerine ısrarı vurgulanmaktadır. Felsefenin Hıristiyan inancını paylaşmayanlarla yegâne diyalog zemini olduğu ifade edilmektedir. Hıristiyan filozofun imanın hakikatinin kavranması için anlaşılır ve makul bir muhakeme geliştirebileceğinden dolayı Kiliseye bağlı eğitim ve öğretim

kurumlarında adeta bir yeniden yapılanma ile modern felsefi ilimlerin eğitimde daha etkin bir şekilde yer alması istenmektedir. Papa, bu isteğini bir çağrı olarak adlandırmakta, ilahiyatçı ve düşünürleri bu sahada çalışma yapmaya davet ve teşvik etmektedir.

Dinler Tarihi akademisyeni olan mütercim Dr. İsmail Taşpınar tarafından iman ve akıl ilişkisi gibi her dönemde oldukça popüler bir konu hakkında Katolik Hıristiyan görüşünü en yetkili ağızdan aktaran bu risaleyi güzel bir tercüme ve akıcı bir üslupla gerek dinî ilimler ve gerekse felsefe sahasından meraklılarının istifadesine sunulması, bu alanda çalışma yapacaklar açısından derli toplu tarihî bir perspektif vermesi sebebiyle de önemli bir belge niteliğindedir.

Ömer Faruk ARAZ
(Dr. Öğr., MÜSBE)

